

УДК 94:327(560:4)"1703/1706"

Др Марија Коцић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД

E-mail: marijakocich@gmail.com

КОЛЕБАЊА У ОДНОСИМА ПОРТЕ И ЕВРОПЕ ОД „ЈЕДРЕНСКОГ ДОГАЂАЈА“ (1703) ДО УСПОСТАВЕ СТАБИЛНЕ ВЛАДАВИНЕ АХМЕДА III (1706)¹

АПСТРАКТ: Ахмед III (1703–1730) који је захваљујући побуни у Једрену изабран за султана, морао се одмах по доласку на власт суочити са негативним наслеђем Великог рата (1683–1699), које је наставило да утиче на унутрашњу и спољну политику османске државе. Истраживање је засновано на необјављеној грађи из The National Archive, Kew Garden, London (Public Record Office). У првом реду обухваћена је преписка из фонда State Papers, Turkey (серија 97). Извештаји страних амбасадора, који откривају много тога што званична османска историографија прећуткује, узети су као основа у објашњењу догађаја, који су обележили ово раздобље у историји Османског царства и његових односа са Европом.

Кључне речи: Османско царство, Ахмед III, дипломатија, Угарска, Роберт Сутон.

„Једренски догађај“, до кога је дошло у лето 1703, западни по-
сматрачи оценили су као својеврсну „револуцију“.² Иако ову кате-
горију шеријат не познаје, преврат који је Мустафу II (1695–1703)

¹ Рад настао као резултат истраживања на пројекту *Модернизација западног Балкана* (ев. бр. 177009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Податке о овом догађају у: A[ubry] de la Motray, *Travels through Europe, Asia and into Part of Africa*, vol. I-II, London 1723, I, стр. 230–245. Такође у писмима Роберта Сутона, посебно од 20. августа 1703. у: Public Record Office (даље: PRO), State Papers (даље: SP), 97/21, ф° 140 и даље.

коштао власти несумњиво садржи елементе дубљег друштвеног превирања. Нови султан Ахмед III морао је да се пресели из Једрена у Цариград и уклони валиду Рабију Гулнуш,³ своју и мајку свргнутог Мустафе II. Обоје су добили просторије на уживање у *Старом сарају* (Топкапи) у Цариграду.⁴ Ни војни врх није остао поштеђен. Уклоњен је бостанџи-баша⁵ након чега је велики број војника распуштен.⁶ Једини начин да се примири војска (јаничари су означени као главни виновници „Једренског догађаја“) био је да се она одмах исплати, због чега је подељено 2.000 кеса новца.⁷ Мада је нова власт уклањањем појединаца настојала да смири ситуацију у друштву спремном на побуну, прилике у њему остале су далеко од мирног. Да би их умирила издала је наредбу да се погуби настарији син шејх ул-ислама⁸ Фејзулаха,⁹ Накиб-ефендија.¹⁰

³ Рабија Гулнуш (Пролетње Ружино Пиће, 1647–1715) рођена је као Гркиња православног обреда у Ретимну на Кандији (Криту), чији је отац био свештеник. Током Кандијског рата (1645–1669) допала је заробљеништва да би потом била послата у харем Мехмеда IV (1648–1687). Када је он 1687. збачен с власти Рабија и двојица синова, Мустафа и Ахмед, послати су у Стари сарај у Цариград; Joseph von Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, preveo Nerkez Smailagić, vol. I-III, Zagreb 1979, III, стр. 34.

⁴ Последњих деценија XVII века Топкапи сарај (*Топкапи сараји*) подигнут у време Мехмеда II Освајача (1451-1481) између 1459. и 1465. помиње се у изворима као „стари“, док је султан са харемом боравио у Новом сарају на Златном рогу, односно Босфору.

⁵ *Bostancı-başı* – заповедник бостанџија, личне султанове гарде.

⁶ PRO, SP, 97/21, ф° 141' (Пепа, 23. септембар 1703).

⁷ Francesco Maria Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa e particolarmente in Italia Per la Successione alla Monarchia delle Spagne Dall' anno 1696. all' anno 1725*, Roma 1753, II, стр. 108.

⁸ *Şeyh ül-islam* – поглавар муслиманске заједнице (*umma*) у Османском царству. Од средине XVII века постаје стални члан Дивана. Његово мишљење (*fetva*) било је одлучујуће приликом објављивања мира или склапања рата.

⁹ Фејзулах је први пут за шејх-ул ислама изабран 1687. у сменама које су наступиле уклањањем Мехмеда IV. На том положају одржао се свега неколико недеља, а затим је уклоњен. Када је Венеција блокирала Хиос (1694) Фејзулах се налазио на острву и позивао је Османлије на предају. Када су Османлије повратиле 1695. Хиос у њихове руке пао је и Фејзулах, који је дочекао да буде послат у прогонство. Ускоро се међутим, нови султан предомислио и позвао га назад, када му је поверио положај шејх ул-ислама, који ће овог пута успети да задржи до 1703; Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, III, стр. 35, 60.

¹⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 141'. Јозеф Питон Турнфор, који се у то време затекао у османској држави описао је његов пад и одмазду над осталим члановима породице; Joseph de Pitton Tournefort, *A Voyage into the Levant perform'd by Command of the late French King*, vol. I-III, London 1741, III, стр. 100.

Интересе Француске заступао је амбасадор Шарл Фериол, маркиз од Аржентала (1699–1711).¹¹ Рат за Шпанско наслеђе (1701–1714), који је увукао ову државу у нови сукоб са Немачком, представљао је сигнал за његово ангажовање.¹² Она је настојала да добије од Порте концесију да њени бродови могу превозити жито намењено османским градовима. Са овим предлогом Шатонеф¹³ је већ неколико пута иступао пред Порту током Бечког рата, али је она увек налазила изговор да одбије његов захтев. Поново се 1703. појавила иста иницијатива, коју је Фериол преузео да спроведе у дело. Французи су били спремни да изиграју Портина наређења тако што су подмићивали капетане и посаде бодова. Давање мита чиновницима да пред њиховим намерама затворе очи могло их је коштати много новца, тако да је Роберт Сутон (1700–1716)¹⁴ сумњао у исплативост целог подухвата.¹⁵ Да би избегли енглеске приватере француски бродови почели су да плове под шпанском заставом.¹⁶

¹¹ *Charles d'Ferriol, marquis d'Argental* био је син Жака де Фериола члана Парламента Меца и комесар Привредне коморе од 1662. Ово је његовом сину омогућило друштвени успон. Фериол је преминуо 22. октобра 1772. у доби од 70 година; M. de la Chenaye-Desbois, *Dictionnaire de la Noblesse*, Paris 1773², VI, стр. 352. Његово именовање за амбасадора на Порти у довољној мери сведочи о континуитету француске „Источне политике“. Наиме он је 1692. боравио у овој држави у склопу француске војне помоћи, док га Хамер помиње као обавештајца који је из логора великог везира код Београда обавештавао француског амбасадора на Порти; Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, III, стр. 57. Када је дошао у Османско царство као амбасадор он је остао до 1709. У објављеној његовој преписци недостају писма за период од 1700. до 1707. због чега је за овај рад неупотребљива; Emile Varenbergh, *Correspondance du Marquis de Ferriol Ambassadeur de Louis XIV a Constantinople Avec un Introduction*, Anvers 1870.

¹² Фериол је почетком 1703. послао рођака и секретара Блондела у Једрене, где је боравио Мустафа II у пратњи тумача (драгомана). Блондел је послат када је из Француске стигло ново писмо. Како је све изведено у строгој тајности, порука коју је Версај послао Порти за већину дипломата остала је тајна; PRO, SP, 97/21, f° 129 (Пера, 31. март 1703). Блондел је остао у Једрену четири дана након чега се вратио у Перу. Фериол потакнут вестима које је донео одлучио је да га одмах пошаље у Париз; PRO, SP, 97/21, f° 131 (Пера, 9. мај 1703).

¹³ Пјер Антоан Кастањер де Шатонеф амбасадор Француске на Порти од 1689. до 1699, када га је Фериол заменио. О њему видети: Никола Самарџић, *Француска и Турска 1687-1691*, Београд 1992, стр. 42–43.

¹⁴ Роберт Сутон (*Robert Sutton*, 1671–1746), пре доласка у Османско царство службовао је као посланик Лондона у Бечу од 1694. да би 1697. именован за резидента. Након повлачења Вилијама Пацита именован је за амбасадора на Порти, а у Једрене је стигао 1702. Његова преписка представља врло значајан извор неосманске привијенције за историју Османског царства почетком XVIII века. Ова чињеница истакнута је у: Keneth M. Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia 1991, стр. 420, нап. 77. Део његове преписке објављен је у: Akdes Nimet Kurat, *The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople, 1710–1714*, London 1953. Међутим, грађа из ранијих година његовог службовања до данас није објављена.

¹⁵ PRO, SP, 97/21, f° 135 (Пера, 20. август 1703).

¹⁶ PRO, SP, 97/21, f° 135'.

У исто време побуна Ђерђа Ракоција¹⁷ разбуктала се запретивши да одредбе уговора у Карловцу падну у воду.¹⁸ Маја 1703. устаници су се отворено побунили истакавши ратну заставу. Њихова војска била је подељена на три дела, од којих је један упућен на границу са Ердељом (Трансилванија).¹⁹ Фериолова предност била је у томе што је он био добро упознат са приликама у овом делу Европе, за разлику од Сутона.²⁰ Док је Фериол поседовао разгранату мрежу чиновника који су имали задатак да уходе за његов рачун, Сутон није имао на располагању ни једну особу, која би му достављала вести из Угарске. Њему су недостајали новац и поклони којим би даривао службенике, док је Фериол свега имао на претек.²¹ Из Лондона је Сутон упозорен да више води рачуна о себи²² чиме му је скренута пажња на могући сукоб са Фериолом.

Порта је решила да изгради систем утврђења, која би учинила стабилном границу са Русијом. Флота предвиђена за слање на Црно море састојала се од 7–8 великих ратних бродова, 48 галија и исто толико галеота. Међутим, у Галати није могло бити окупљено више од 800 јаничара и 300 чебеџија. Издата је наредба да се у Трабзону (византијски Трапезунт) окупи војска и потом укрца на ове бродове.²³ Почетком јуна флота је запловила према Криму,²⁴ где су Османлије 1700. почеле са изградњом Новог утврђења (*Yeni Kala*) на месту где је Мореуз био најужи.²⁵ Искључиво одбрамбени разлози навели су Пор-

¹⁷ Ракоци је 1701. ухапшен и стављен у интернацију од стране Беча. Овај догађај подудара се са избијањем Рата за Шпанско наслеђе. Од тада Ракоци изазива интересовање Версаја, који је у њему препознао идеално средство за оставрење властитих интереса. Simòn Reboulet, *Istoria del Regno di Luigi XIV Re di Francia, e di Navarra, Tradotta da Lingua Francese nell' Italiana, Tomo quatro, parte terza*, Venezia 1724, стр. 5.

¹⁸ Уговор склопљен 26. јануара 1699. којим је приведен крају Велики рат. О овоме видети: Марија Коцић, *Венеција и хајдуци у доба Морејског рата*, докторска дисертација, Београд: Филозофски факултет, 2011, стр. 441–419 (овде је наведена додатна литература). Текст уговора објављен у: Jean du Mont, *Corps Universel diplomatique du droit des Gents*, vol. VII, part I-II. Amsterdam - la Haye 1731, VII/2, стр. 447–448 (са Русијом), стр. 448–451 (са Немачком), стр. 454–458 (са Венецијом).

¹⁹ Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 104.

²⁰ О приликама у Угарској сведочи дело: Demokos Antal Brenner, *Histoire des Revolutions de Hongrie ou l'on donne Une idee juste de son legitime Gouvernement. Avec les Memoires du Prince Francois Rakoczy sur la Guerre de Hongarie Depus 1703, jusqu' a fin. Et veus du comte Betlem Niklos Sur les Affaires de Transilvanie*, vol. I, La Haye 1739, стр. 147–163.

²¹ PRO, SP, 97/21, f° 130 (Пера, 31. март 1703).

²² PRO, SP, 97/21, f° 135 (Пера, 20. август 1703).

²³ PRO, SP, 97/21, f° 131 (Пера, 9. мај 1703).

²⁴ PRO, SP, 97/21, f° 138 (Пера, 20. август 1703).

²⁵ Motray, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 197. По Јозефу Хамеру Далтабан-паша за кратко време колико је био на месту великог везира (септембар 1702–јануар 1703) наредио је да се сагради утврђење на ушћу реке коју помиње као *Akindiburuni*. Како и он помиње да је његова главна сврха била да спречи пролаз руским бродовима претпоста-

ту на тај корак, јер она у том тренутку није била решена на рат са Русијом. Велики везир Рами Мехмед-паша (1703) послао је гласника Петру I (1689–1725), са захтевом да објасни околности, које су довеле до нових напада. Са њим је послат и комесар задужен да изврши разграничење по критеријумима утврђеним у Карловцу.²⁶

Претпостављало се да ће наредног пролећа Порта ући у рат, али не и против кога. Нови сукоб био је неопходан како би одвратила војску и народ од побуне. Државне финансије биле су у бољем стању него у време преговора у Карловцу. Јавни дугови су исплаћени, једино је остало да се исплати војска. Према Сутону финансије су побољшане тек након пада Фејзулаха, што оправдава оптужбе да је велики део државних прихода завршавао у његовом и поседу његових миљеника.²⁷

Имре Текели скрхан годинама и болешћу настојао је да пређе у Угарску и придружи се побуњеницима. Међутим, у њега се током претходног рата Порта разочарала. Ракоци се у међувремену обратио Порти од које је тражио помоћ, при чему су били помогнути подршком, коју су имали у Фериолу. Септембра 1703. једна побуњеничка војска предвођена Ракоцијем кренула је у опсаду Сатмара, а друга на Пасау.²⁸ Напредовање војске Леополда I (1658–1705), коју су предводили Рабутин и Монтекуколи, натерало га је да побегне у Пољску.²⁹ Устаници су одабрали своје циљеве које су изнели у документу састављеном у логору код Мохача 7. јуна 1703.³⁰ Фериол је предложио да гроф Текели буде враћен из конфинације. Ситуација је била слична оној из 1682, када је Порта преузела на себе да реши проблем „угарског наслеђа“. Међутим, двадесет година касније околности су се промениле. Сада је за њом стајао рат који је исцрпео државу. Сутонов главни циљ био је да испита да ли ће она наставити да се придржава одредаба уговора у Карловцу. Послата је наредба пашама у Београду и Темишвару „да избегавају мешање у ове догађаје“.³¹ Предузета је и реорганизација снага на серхаду.³² Беглербег Софије премештен је у Темишвар, док је Сутон јавио у Лондон да би највећа опасност по Порту наступила уколико би она изменила ову одлуку.³³

вљамо да се ради о истом утврђењу, само што је по датацији Хамера његова градња почела коју годину касније; Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, III, стр. 92.

²⁶ PRO, SP, 97/21, ф° 138'.

²⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 142'.

²⁸ Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 105.

²⁹ Reboulet, *Istoria del Regno di Luigi XIV*, IV/3, стр. 71–72.

³⁰ Antal, *Histoire des Revolutions de Hongrie*, стр. 180–181.

³¹ PRO, SP, 97/21, ф° 145 (Пепа, 18. октобар 1703).

³² О значају серхата у одбрамбеном систему османске државе видети: Радмила Тричковић, „Списак мухафиза Београда од 1690. до 1789. године“, *Историјски часопис*, 18/1971, стр. 297–327.

³³ PRO, SP, 97/21, ф° 145.

Фериол се користио свим средствима, па и оним који би се модерним речником могли назвати пропагандом. Широ је гласине о поразима немачке војске, као и да се под контролом Ракоција налази 30.000 устаника. По његовим инсинуацијама Порта је стекла утисак да су побуњеници држали целу Угарску. Сутон је морао да употреби све напоре како би разуверио везире у њихову неистинитост. Надао се да ће до пролећа 1704. устанак бити угушен тако да Фериол „неће моћи више да лаже“.³⁴ Међутим, он је успео да стекне нове пријатеље на Порти, користећи најбољи метод – мито. Ага јаничара,³⁵ човек „о коме се највише говорило“ у Цариграду, био је миљеник Ахмеда III са којим је Фериол настојао да успостави добре односе.

Флота која је лето провела на Криму на јесен се вратила. Њој, међутим, није дозвољено да уплови у Галату, док не буде сакупљен новац за исплату морнара и војника. Галије из флоте још увек се нису вратиле с капудан-пашом,³⁶ који је остао на Криму,³⁷ како би спречио Русе да продру на полуострво. Поједини су сматрали да пројекат у вези са изградњом тврђава представља узалудно трошење новца и напора. Растојање међу њима било је прешироко да би спречио пролаз руских бродова. С своје стране, Руси су непрестано рушили оно што би до тада Османлије саградиле. Након што би се повукли Османлије су настављале са радовима.³⁸

Капудан-паша упловио је у Галату 20. октобра, у тренутку када је Порта имала на располагању готово целу суму, коју је дуговала војницима и морнарима.³⁹ Исплата јаничара и других родова војске заказана је за четвртак 1. новембар 1703. Након те церемоније очекивала се смена великог везира. На његово место је доведен Дамад Хасан-паша (1703–1704),⁴⁰ пореком са Мореје (Пелопонез). Везири су расправљали о потреби да се пошаље неколико ода јаничара и других војника на граници према Аустрији.⁴¹

³⁴ PRO, SP, 97/21, f° 145'.

³⁵ *Yeniçeri ağası* – заповедник свих јаничарских ода у Османском царству. Токм XVII века његов положај значајно је ојачао, због чега је често позиван на заседање Дивана.

³⁶ *Kapudan paşa* (или *kaptan-ı deryâ*) – заповедник свих османских поморских снага и уједно санџак-бег Галипоља.

³⁷ PRO, SP, 97/21, f° 145'.

³⁸ PRO, SP, 97/21, f° 146 (Пера, 18. октобар 1703).

³⁹ PRO, SP, 97/21, f° 146' (Дописано у *post scriptum*-у писма од 18. октобра 1703).

⁴⁰ Робер Мантран, "Османска држава у XVIII веку: Европски притисак", у: *Историја Османског царства* (ур. Робер Мантран), Београд 2000, стр. 328.

⁴¹ PRO, SP, 97/21, f° 147 (Пера, 27. октобар 1703).

Нови млетачки баило⁴² Асканио Ђустинијани (1703–1710) стигао је с јесени у Цариград⁴³ на место Лазара Соранца, који је послат ради ратификације уговора у Карловцу.⁴⁴ Све дипломате требале су бити примљене код новог великог везира. Током пријема амбасадор Низоземске Јакоб Колијер (1682–1718)⁴⁵ прозван је испред Ђустинијанија, што је протумачено као кршење протокола. Баило је послао тумача на Порту да протестује, али он ништа није успео да учини. Углед који је Колијер стекао медијацијом у Карловцу навели су Порту да њему да првенство, иако су Венеција и Ђенова много пре Низоземске почеле с именовањем амбасадора у Османском царству.

Порта је примењивала начело да поводом доласка новог султана на власт обавести владе оних држава са којима је одржавала контакте. Ахмед III, међутим, није одмах послао гласнике. Тек крајем 1703. проценио је да је наступио прави тренутак за обављање ове формалности. Због устанка у Угарској није било јасно да ли ће чауш⁴⁶ бити послат у Беч.⁴⁷ Како се ускоро испоставило чауши с писмима Бечу и Венецији требали су да крену на пут, осим уколико из ових земаља не стигну вести, које би Порту натерале да откаже њихово путовање.⁴⁸ Почетком децембра вратили су се у Цариград Рами Мехмедпаша и Александар Маврокордато са сином Николом, који су се да би сачували животе једно време склонили. Убрзо затим Рами-паша је од Ахмеда III добио на управу Кипар,⁴⁹ а Маврокордато послат у Версај.⁵⁰ Пре него што је кренуо на пут посетио је Сутона. Том приликом предао му је писма Ахмеда III и великог везира намењена енглеској

⁴² У дипломатској мрежи Венеције баило је значајно конзула. Једино је баило у Цариграду уживао све прерогативе амбасадора, како је и третиран.

⁴³ Riccardo Predelli (пр.), *I Libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regestri*, [ed.] Cambridge Library Collection, Cambridge 2012, vol. VIII, doc. 145, стр. 115 (Цариград, 1. октобар 1703).

⁴⁴ Лазар Соранцо послат је од Сената да би ратификовао мировни уговор у звану ванредног амбасадора. О томе: Setton, *Venice, Austria, and the Turks*, стр. 408-409.

⁴⁵ Био је син Јустина Колијера резидента Низоземске у Цариграду, коме је служио као секретар. Наследио је оца на положају резидента, када углед Низоземске јача на порти. Неколико година касније постаје амбасадор. Током Великог рата радио је на постизању мира између Порте и Свете Лиге. Његов највећи успех представља медиација у Карловцу, због чега је стекао велико поштовање појединих османских политичара.

⁴⁶ *Чауш* – посланик односно гласник који је требало да провинцијским управницима пренесе наредбу султана. С времена на време слати су и у друге државе да би њихове владаре обавестили о ступању новог султана на власт. Сви чауши били су под надзором чауш-баше, који је редовно присуствовао пријему сваког дипломате.

⁴⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 146 (Пера, 18. октобар 1703).

⁴⁸ PRO, SP, 97/21, ф° 147 (Пера, 27. октобар 1703).

⁴⁹ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 258; PRO, SP, 97/21, ф° 177' (Пера, 18. јануар 1704).

⁵⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 164 (Пера, 11. децембар 1703).

краљици. Сутон је одлучио да пошаље секретара у Енглеску да достави писма, али не преко Угарске, већ „другим путем“.⁵¹

Флоти је дато истакнуто место у војним припремама, што је поједине савременике навело на закључак да се Порта припрема за рат са Венецијом. Осман-паша који је две године раније служио као кајмакам Цариграда⁵² унапређен је у капудан-пашу. Сутон га описује као једног од „најразумнијих, најактивнијих и најмарљивијих људи у царству“.⁵³ Једна галија из Измира (Смирна) кренула је на Крит по Калаиликос-пашу „човека такође великог угледа“.⁵⁴ У том тренутку није било сигурно да ли Порта планира да га уклони или унапреди. Сутон је проценио да уколико она реши да га именује на неком положају на Мореји, то ће изазвати сумњу да се припрема за обрачун са Венецијом.⁵⁵

Почетак 1704. Сутон је дочекао у уверењу да ће Османлије нападнути млетачке поседе на Мореји. Ђустинијани га је, међутим, уверавао у супротно. Он је неколико дана раније примљен код Ахмеда III и великог везира, који су потврдили да његову државу не сматрају својим непријатељем.⁵⁶ То је Сутона навело на закључак да се „олуја можда спрема негде другде“. Фериол је и даље агитовао да Порта пошаље трупе у Угарску. Рат са Русијом нико није помињао.⁵⁷ Размирице које је Порта имала са овом државом због изградње тврђава на Криму појачале су напетост међу њима. Посебно су Татари били погођени руским нападима,⁵⁸ што је могло да послужи као идеалан повод за нови рат. Одредба из Карловца која је изазвала највише незадовољство султанових поданика односила се на повратак Камињеца Пољској. Ово је послужило као главни аргуменат у побуну која је Фејзулаха коштала живота. Међутим, у жеку ратних припрема сукобу са Пољском није било помена.⁵⁹

⁵¹ PRO, SP, 97/21, ф° 168 (Пера, 8. јануар 1704).

⁵² Кајмакам (*kaymakam*) је у прво време представљао заменика великог везира, за кога је поред осталог била везана и комуникација Порте са дипломатама. Како је током XVII века он све чешће одсуствовао предводећи војску, у свом одсуству именован је кајмакам у Цариграду, на кога је падала и ова дужност. Поред њега именован је и кајмакам у Једрену, које од средине XVII века постаје неформална престоница државе.

⁵³ PRO, SP, 97/21, ф° 164 (Пера, 11. децембар 1703).

⁵⁴ PRO, SP, 97/21, ф° 164.

⁵⁵ PRO, SP, 97/21, ф° 164.

⁵⁶ PRO, SP, 97/21, ф° 168 (Пера, 8. јануар 1704).

⁵⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 168'.

⁵⁸ PRO, SP, 97/21, ф° 174 (Пера, 10. јануар 1704). О томе видети и: Rifa'at Abou el Haj, „The Formal Closure of the Ottoman Frontiers to Europe, 1699-1703“, *Journal of the American Oriental Society*, 89-3/1969.

⁵⁹ PRO, SP, 97/21, ф° 177 (Пера, 18. јануар 1704).

Ибрахим-ефендија кренуо је почетком 1704. у пратњи 30 до 40 људи у Беч. Није носио само писмо, већ је добио задатак да увери Леополда I у решеност Ахмеда III да очува мир.⁶⁰ Он је пренео и понуду Порте, која је нудила своју војску за гушење побуне у Угарској. Како је том приликом изјавио: „по томе можете видети да ми [Османлије] нисмо такви варвари, већ да понекад можемо упутити и уљудне комплименте“.⁶¹ Порта је пашама у Београду и Темишвару послала наредбу да престану да помажу устанике.⁶² Прилике су почеле да се мењају када је генерал Донат Хајслер успео да порази Ракоцијеве чете. Посланик кога је раније Фериол послао у Угарску са новцем пао је у руке Немаца.⁶³

Јануара 1704. султан је позвао агу јаничара и оптужио га да се обогатио на рачун уклањања Фејзулах-ефендије. На његово место постављен је Абдулах-ага. Смењени ага јаничара протеран је на Имброс. Ускоро се султан предомислио тражећи да му се испоручи његова глава. Овим чином почео је период деспотске владавине током кога је до 1711. погубљено око 15.000 људи.⁶⁴ Сутон је забележио да су 19. фебруара 1704. уклоњени службеници умешани у „Једренски догађај“.⁶⁵ Ахмет-паша велики везир кога су изабрали побуњеници, постављен је за пашу Лепанта.⁶⁶ Дефтердар⁶⁷ који је учествовао у побуни у Једрену добио је на управу софијски пашалук.⁶⁸ На разочарење становника Цариграда Ахмед III решио је средином јануара 1704. да се врати у Једрене. На ово се одлучио како би могао да доноси одлуке „подаље од надзора амбасадора“.⁶⁹ Овим сменама и поменутом одлуком анулиране су готово све тековине „Једренског догађаја“, захваљујући коме је Ахмед III доведен на власт.

Магацини у Цариграду са опремом намењеној флоти били су празни, а сумњало се да су опљачкани током побуне. Флота од 28 наоружаних бродова није могла бити опремљена за 5 до 6 месеци.⁷⁰ Нови капудан-паша планирао је да крене са бродовима ради утврђивања Керча. Порта је издвојила 6.000 јаничара и топове и муни-

⁶⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 169 (Пера, 8. јануар 1704).

⁶¹ PRO, SP, 97/21, ф° 149 (Пера, 20. фебруар 1704).

⁶² PRO, SP, 97/21, ф° 176 (Пера, 18. јануар 1704).

⁶³ PRO, SP, 97/21, ф° 180 (Лондон, 23. јануар 1704).

⁶⁴ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 258-259.

⁶⁵ PRO, SP, 97/21, ф° 150 (Пера, 20. фебруар 1704).

⁶⁶ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 259.

⁶⁷ *Defterdâr* – управник финансија, лице које је руководило радом *defter-hane*, у којој су се чували сви пописни дефтери на основу које је разрезиван порез свакој провинцији појединачно.

⁶⁸ PRO, SP, 97/21, ф° 178' (Пера, 20. фебруар 1704).

⁶⁹ PRO, SP, 97/21, ф° 177 (Пера, 18. јануар 1704).

⁷⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 149 (Пера, 20. фебруар 1704).

цију за његову одбрану.⁷¹ У Топхани су свакодневно израђиване бомбе и нови топови, док је у Београд и Темишвар послато 10 ода јаничара „да обезбеђују границу“.⁷² У исто време беглербег Румелије Хасан-паша наредио је да се регрутују нове јединице међу Албанцима, које су потом послате на границу са Аустријом.⁷³

Проблем Грузије који је оптерећивао односе османске државе и Персије од Бечког рата Порта је решила да уреди дипломатским путем. Поменута област, ојачала током XVII века, одбијала је да преда годишњи трибут. У аспирацијама ка самосталности она се ослањала на Персију, која последњих година XVII века умало није заратила са Портом. Почетком 1703. планирано је да се у Грузију пошаље војска која би је приморала на плаћање трибута.⁷⁴ О нападу на Грузију врло брзо се престало говорити.⁷⁵ Ле Брујн боравио је маја 1704. у Исфакхану, у време када је у престоницу Персије стигло османско посланство од 6-7 особа. Повод његовог доласка у Исфакхан представљала је управо Грузија.⁷⁶ Порта је сматрала да ће уколико наведе Персију (којој је једно време Грузија припадала) да се држи неутрално лакше моћи да изврши притисак на ову провинцију да након више година отезања пошаље данак.

Након што је стигло писмо из Француске, Фериол је послао свог секретара побуњеницима. Јаничари су добили задатак да га прате до границе, одакле је сам требало да настави путовање.⁷⁷ Да би јавност придобила за нови рат ширене су гласине да су угарски побуњеници ради да уступе поједине тврђаве Османлијама у замену за њихову помоћ. Француска је до тада у неколико наврата слала помоћ устаницима, која им је прослеђивана преко кнеза Влашке.⁷⁸

Мир је током лета 1704. био у толикој мери незивестан да је амбасадор Енглеске током аудијенције настојао да испита став Ахмеда III и везира о томе. Био је уверен да ће успех Леополда I у рату против Француза натерати побуњенике да се примире.⁷⁹ Уколико се побуна настави и поједина места доспеју у руке устаника, Порта

⁷¹ PRO, SP, 97/21, f° 151' (Пера, 22. мај 1704).

⁷² PRO, SP, 97/21, f° 149'.

⁷³ PRO, SP, 97/21, f° 153 (Пера, 21. јун 1704).

⁷⁴ PRO, SP, 97/21, f° 129 (Пера, 31. март 1703).

⁷⁵ PRO, SP, 97/21, f° 131 (Пера, 9. мај 1703).

⁷⁶ Corneille le Bruyn, *Voyages par la Moscovie, en Perse, et aux Indies Orientales*, vol. I-IV, Paris 1725, I, стр. 186.

⁷⁷ PRO, SP, 97/21, f° 151' (Пера, 22. мај 1704).

⁷⁸ PRO, SP, 97/21, f° 153 (Пера, 21. јун 1704).

⁷⁹ PRO, SP, 97/21, f° 155 (Пера, 19. август 1704).

би дошла у искушење да уђе у нови рат. Због тога је требало уложити максималне напоре да се везири не одлуче на тај корак.⁸⁰

До јесени 1704. побуна у Угарској запала је у кризу. Одлука да одустане од опсаде Сегедина и пораз који му је нанела војска фелдмаршала Рабутина у Ердељу дискредитовали су Ракоцијев углед. Версај је планирао да се умеша, када је предосетио да се ствари могу преокренути на Леополдову штету. Уколико би устанак био угушен то је давало одрешене руке Бечу да се посвети рату са Француском. Фелдмаршал Донат Хајслер ојачан одредима Хрвата намеравао је да очисти јужну Угарску од Ракоцијевих присталица.⁸¹ Версај је у тим околностима наставио са политиком коју је примењивао током Бечког рата, протажирајући Текелија. У Драчу се искрцао посланик Луја XIV у пратњи 30 људи. Османске власти дочекале су га љубазно указавши му почести и опскрбивши га намирницама за путовање до Београда. Он је кренуо у Угарску да се састане са Ракоцијем, а са собом је носио новац и нешто оружја. Београдски муселим⁸² обезбедио је провизију за наставак пута „третирајући га као да је кренуо на Порту“.⁸³ Из Београда је наставио путовање у пратњи двојице „поверљивих људи“. Порта је раније послала кнезу Ракоцију, који је боравио у Ајзенбаху, посланика да пренесе њену одлуку да се ни у ком случају неће мешати,⁸⁴ надајући се да ће хан бити „довољно мудар да се не уплиће у унутрашње ствари свога суседа“.⁸⁵

Септембра 1704. за великог везира изабран је Ахмед-паша Калаиликос.⁸⁶ У време док је биран дошло је до инцидента у француској резиденцији у Пери. Повод су представљале лампе, за које је Ахмед-паша наредио да се угасе у жеку славља.⁸⁷ На том примеру демонстрира се и његова инатљива природа, која је тражила и најма-

⁸⁰ PRO, SP, 97/21, f° 155' (Пера, 21. јун 1704).

⁸¹ PRO, SP, 97/21, f° 157 (Пера, 10/21. октобар 1704).

⁸² *Mütesellim* – заступник беглербега или санџак-бега у њиховом одсуству.

⁸³ PRO, SP, 97/21, f° 157'. Оваква констатација Сутона није насумично дата. Као дипломата од искуства добро је познавао протокол који је Порта примењивала у комуникацији са другим државама. Током XVI века она је изградила манир да посланике из Беча по ступању на своју територију третира у складу са њиховим положајем, обезбеђујући им све удобности на путу од Цариграда. Како је ова мисија на којој инсистира Сутон била ван регуларне дипломатске комуникације сматрао је за потребним да представи Лондону преко манипулације протоколом чиме је открио и став Порте поводом дешавања у Угарској.

⁸⁴ Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 148.

⁸⁵ PRO, SP, 97/21, f° 157'.

⁸⁶ Према Мотреју, међутим, Ахмед-паша Калаиликос налазио се у то време у Трабзону, док је непосредно пре овога именован за беглербега Кандије; Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 259.

⁸⁷ PRO, SP, 97/21, f° 158' и 159 (Пера, 10/21. октобар 1704).

њи повод за спор. Одмах након избора Фериол је послао новом великом везиру срдачне честитке.⁸⁸ Велики углед који је стекао ага јаничара Челеби Ахмед-паша, коштао га је положаја. Њему је дозвољено да приреди славље крајем октобра. Неколико дана након тога (30. октобра) заједно са бостанци-башом и јаничарским кетхудом⁸⁹ послат је у прогонство.⁹⁰ Његов пад у немилост био је неочекиван. Он је имао велики број присталица пре свега међу јаничарима, који су се побунили 25. новембра. Порти је успело да брзо угуши побуну, која није била организована, што јој је олакшало посао.⁹¹

Ахмед-паша Калаиликос одржао је 2. новембра Диван. Том приликом амбасадор кана Узбека примљен је у аудијенцију, током које је по обичају, дељена плата војницима.⁹² Три дана касније прогнан је у Измит (византијска Никомедија), уз обавезу да врати 300 кеса новца. На његово место изабран је Рагиб Хасан-паша (1704–1705), ожењен сестром Ахмеда III, човек с дугом историјом у власти.⁹³ Рагиб-паша био је свестан ризика, које је увлачење државе у нови сукоб носило. Нови успон дуговао је супрузи и валиди.⁹⁴ Један од услова постављених пред Ахмеда III приликом избора за султана било је да уклони Рабију Гулнуш. Ахмед III на овај захтев одмах је пристао. Само годину дана касније њен утицај поново је ојачао, доводећи је у положај да намеће своје кандидате као валидна кадровска решења.

Крајем 1704. до везира је стигла вест о поразу француске војске. Велики везир позвао је тумача енглеског амбасадора да се распита о овом догађају. Тумач је изјавио да амбасадор не располаже никаквим информацијама о томе. Наредног дана Сутону су стигле вести о поразу Француза код Хохштета.⁹⁵ У Угарској, побуњеници које су предводили гроф Форгач и Александар Карољ на челу 18.000 људи поражени су

⁸⁸ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 260.

⁸⁹ *Kethüda* – помоћник у овом случају јаничарског аге.

⁹⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 160 (Пера, 18. новембар 1704).

⁹¹ PRO, SP, 97/21, ф° 162 (део писма од 18. новембра дописан под датумом 28. новембар 1704).

⁹² PRO, SP, 97/21, ф° 160 (Пера, 18. новембар 1704).

⁹³ Под његовом командом Османлије су 1694. изгубиле Хиос, што је утицало да војска и народ у њему препознају неспособног човека.

⁹⁴ PRO, SP, 97/21, ф° 160'.

⁹⁵ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, 262. До битке је дошло 23. августа 1704, а савезничке снаге предводили су Еугеније Савојски и Малборо; Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 133-136. Према Пјетру Гарционију до битке је дошло 13. августа. Отијери је на многим местима користио делове Гарционијеве Историје, међутим његов претходник у глоси поред текста наводи „Битка од 13. августа“ без назнаке места. На основу описа ради се о једном истом сукобу; Pietro Garzoni, *Istoria della Repubblica di Venezia. Ove insieme narrasi la Guerra per la Successione della Spagne al Re Carlo II, Venezia 1719*, стр. 330–331.

код Алтенбурга.⁹⁶ Фериол је настојао да прикаже прилике на ратишту у Европи у корист Француске. Како је сам приметио, Порта се радовала сваком успеху Француске, јер је ову државу сматрала савезником.⁹⁷ Генерално, утицај Француске био је у порасту, као и њена трговина са османском државом, што је омогућавало Фериолу да утиче на везире.

Османлије су гомилале најбоље војнике на граници са Аустријом.⁹⁸ До јесени 1704. већи број султанових поданика, муслимана и хришћана, решио је да пређе у Угарску и да се придружи Ракоцију. Сутон је сматрао да је о томе морао бити обавештен мухафиз Београда,⁹⁹ сумњајући да их је управо он подстицао. Французи и Мађари настојали су да придобију Порту да пружи помоћ устаницима. Да би је убедили они су довели неколико старијих Турака цењених у својој средини да посведоче о приликама на серхаду, како би је навели да се умеша.¹⁰⁰ Амбасадор Енглеске искрено се надао да ће до лета 1705. Леополд I бити у стању да изађе крај са побуном. У супротном могло се очекивати да се Порта отворено умеша.¹⁰¹

У Галату су се крајем 1704. почели враћати бродови који су патролирали Медитраном. Стигао је и брод из Александрије, који је донео трибут Египта. Исти брод доставио је пиринач, кафу и друге намирнице намењене Цариграду.¹⁰² Османлије су завршиле изградњу керчког утврђења,¹⁰³ у коме је остављено 1.100 јаничара и џебеџија.¹⁰⁴ Ископани канал на коме се радило протеклих година био је широк две лиге, али је вода била исувише плитка, због чега су се бродови могли насукати.¹⁰⁵ Балтаџи Мехмед-паша,¹⁰⁶ дотадашњи рикабдар,¹⁰⁷ постао је капудан-паша.¹⁰⁸ Како је Сутон јавио у Лондон, он је био француски ренегат који је гајио велику наклоност

⁹⁶ Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 147.

⁹⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 161.

⁹⁸ PRO, SP, 97/21, ф° 161'.

⁹⁹ *Muhafiz* – у реорганизацији серхда након повратка Београда 1690. Порта је сво подручје на граници с Аустријом прогласила крајином (*serhad*). Београдски мухафиз добио је право да одлучује о свим војним и управним питањима на подручју смедеревског и сремског санџака, који су ушли у серхад. О томе: Тричкових, „Списак мухафиза Београда“, стр. 297–302.

¹⁰⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 162'.

¹⁰¹ PRO, SP, 97/21, ф° 161.

¹⁰² PRO, SP, 97/21, ф° 162.

¹⁰³ PRO, SP, 97/21, ф° 157' (Пера, 10/21. октобар 1704).

¹⁰⁴ *Cebeci* – припадник ред османске војске задуженог ра бригу о оружју.

¹⁰⁵ PRO, SP, 97/21, ф° 158.

¹⁰⁶ Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, III, стр. 101.

¹⁰⁷ *Rikâpdar* – заповедник султанове коњушнице.

¹⁰⁸ PRO, SP, 97/21, ф° 183' (Пера, 8. новембар 1704).

према овој држави. Такође је био миљеник великог везира, као и ре-ис ул-китаба¹⁰⁹ и других службеника, који су припадали странци великог везира. Стално је добијао поклоне од Француза не само да заступа њихове интересе, већ и да задржи наклоност великог везира. Иронију представља чињеница да је Балтаџи Мехмед-паша крајем децембра 1704. уклонио човека најзаслужнијег за свој успон, Калаиликос Ахмед-пашу, и постао нови велики везир.¹¹⁰

Фериол након што је добио писмо из Француске одмах је послао секретара са повереником грофа Текелија у Угарску. Припадници француске нације окупили су се на саветовању, током кога је одлучено да се издвоје нове суме новца, чију намену Сутон није успео да сазна.¹¹¹ Мехмед-паша смењен је 15. јануара 1705, а на место великог везира постављен је Ибрахим-паша (1705–1706) за кога се тврдило да је наклоњен миру. Једно за другим почела су да падају утврђења у руке побуњеника. То је посебно постало опасно у време када је османска јавност са одушевљењем почела да прихвата успехе устаника.¹¹²

Од почетка 1705. Француска је одлучније наступала на Леванту. Трговачка комора у Марсеју послала је четири приватера за нападе на енглеске бродове и заштиту француских. Због тога је Версај увео нови порез својим трговачким бродовима.¹¹³ Француски приватери имали су одређеног успеха у Ливорну и Ђенови, али није било познато да су нанели штету неком енглеском броду у османским водама. У Цариград су марта 1705. стигла два ратна брода из Француске са великом сумом новца. Они су донели између 200 и 300 хиљада комада осмица (означено као 8/8). Највећи део овог новца требало је да буде замењен за османске златнике и потом пребачен у Угарску. Конвој са новцем на путу за Цариград усидрио се у Измиру. Сутон је на вест о његовом доласку послао наредбу конзулу Жерарду да у договору са конзулом Низоземске изврше напад на конвој када он буде испловио. Међутим, наређење је стигло касно и новац је успешно пребачен у Цариград. Порта није правила проблема када га је требало заменити за османске златнике, које је Фериол у пратњи неколико људи требало да преда устаницима. Њему је у Темишвару дата пратња од 300 коњаника до граднице с Ердељом, где је требало да се састане са Ракоцијевим официром. Исти догађај оцењен је као отворено помага-

¹⁰⁹ *Reis ül-kuttâb* – секретар државне канцеларије, односно шеф свих писара на Порти.

¹¹⁰ Hammer, *Historija Turskog /Osmanskog/ carstva*, III, стр. 101.

¹¹¹ PRO, SP, 97/21, ф° 183' (Пера, 8. новембар 1704).

¹¹² PRO, SP, 97/21, ф° 184 (Пера, 29. јануар 1705).

¹¹³ PRO, SP, 97/21, ф° 184'.

ње угарским побуњеницима, који су почели да добијају француски новац, једнако као и наклоност Порте.¹¹⁴

У исто време дошло је до инцидента, који је претио да погорша односе са Пољском. Марта 1705. стигао је у Цариград посланик из Варшаве са писмом честитке поводом ступања Ахмеда III на власт. Међутим, његово понашање, изазвано прекомерном употребом алкохола, представљало је сушту супротност маниру понашања Османлија, због чега му је озбиљно замерено.¹¹⁵

Априла је у бечким новинама објављена вест да су у великој бици Мађари поражени, док је извесни Фервил,¹¹⁶ који је заповедао Французима заробљен, а кнез Ракоци побегао с бојишта са неколико угледних заповедника.¹¹⁷ До тог времена Фериолов драгоман Брин још увек није кренуо на пут, док се одлазак француског амбасадора у извештају намењеном Лондону уопште не помиње.¹¹⁸ Брин је кренуо у Угарску у пратњи Пјера Пикоа монсињора Дезалера (*Desalleures*)¹¹⁹ и 4–5 француских официра и 720 гранадира.¹²⁰ Неколико дана раније резидент Леополда I Талман жалио се великом везиру што је дозволио Французима слободан пролаз кроз османску територију. Велики везир одговорио је да уговор са његовим царем (у Карловцу) не садржи обавезу која би приморала Порту да не испуни овај захтев. Талману је и овог пута стављено до знања да Порта неће довести мир у питање.¹²¹ Пико је у пратњи ле Брина и поменутих Француза задржан у Београду извесно време, а стигао је са новцем у Темишвар тек након овог пораза.¹²²

Са обе стране јавили су се нови поводи и стара оправдања за могући сукоб. Током 1704. сењски ускоци напали су и опљачкали француски брод, који је пловио у Драч. Због тога су се Французи жалили Порти тражећи повратак брода. Порта се обратила Бечу, коме је Сењ припадао, али није добила никакав одговор. Због тога се Александар Маврокордато обратио Сутону. Потегнут је и проблем Подгорја, где је успостављен *Triplex confinium* захваљујући терито-

¹¹⁴ PRO, SP, 97/21, f° 190 (Пепа, 18. март 1705).

¹¹⁵ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 263.

¹¹⁶ По Отијерију његово име било је Вервил, а до битке је дошло крајем 1704; Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, 149.

¹¹⁷ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 263.

¹¹⁸ PRO, SP, 97/21, f° 192 (Пепа, 9. април 1705).

¹¹⁹ Иако га тадашњи извори помињу искључиво по овој титули, његово име било је Пјер Пико. Он ће у периоду од 1711. до 1716. обављати дужност амбасадора Француске на Порти.

¹²⁰ Ottieri, *Istoria delle Guerre avvenute in Europa*, II, стр. 149.

¹²¹ PRO, SP, 97/21, f° 188 (Пепа, 21. мај 1705).

¹²² Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 264.

ријалном решењу које је наметнуто у Карловцу.¹²³ Овде је Аустрија подигла дрвене куле стражаре (пандурице) на граници према османској територији, како је протумачено на Порти „изнад граничне линије“.¹²⁴

Колико је крхка била власт коју је успоставио преврат у Једрену доказује чињеница да су само неколико година касније једна по једна тековина овог догађаја нестале. Ахмед III одлуком да сарај врати у Једрене удаљио је од себе многе, који су га раније подржавали. Уклоњени су вође овог догађаја, од којих већи број неприметно, тихо, без дизања ларме. Маја 1705. уклоњени су реис ул-китаб и топци-баша. Први је послат у Синоб (византијску Синопу), а други на Лемнос.¹²⁵ Све ово није могло остати без реакције појединаца, који су се осетили повређеним политиком султана, кога су на властиту иницијативу довели на власт. Можда би покренута урота и успела, да случајно није тајно достављено великом везиру да се припрема завера, која је имала за циљ уклањање Ахмеда III. Он је 30. јула добио обавештење о састанку који су завереници организовали. Одмах је позвао шејх ул-ислама и Осман-пашу. Међутим, пре него што су стигли у његов сарај велики везир је у пратњи војника кренуо на место за које му је представљено да су завереници организовали састанак. Ухапшено је 20 особа у тренутку када су припремали барјаке, оружје и муницију. План о уклањању Ахмеда III требало је да спроведу у року од неколико дана. Организатори завере били су Нишанџи-паша, један од кубе-везира, и Хасан-ефендија, који је раније служио као кадија у Каиру. Овај други био је један од посланика који су побуњеници у Цариграду послали са петицијом у Једрене. Када је поведена истрага откривено је да је у завери умешано 1.000 особа. У то време Ахмед III био је на путу према свом летњиковцу у селу Београду, три сата удаљеном од Цариграда. Када су му стигле вести о уроти исте ноћи вратио се у Цариград. Већ наредног дана прилике у престоници биле су мирне.¹²⁶

Средином маја 1705. капудан-паша испловио је са флотом према Керчу, који је требало додатно утврдити. Задржао се на ушћу Дунава, где је оставио неколико бродова да подигну утврђења.¹²⁷ Разграничење са Русијом и даље је представљало једно од најзначајнијих питања, које је окупирало сву пажњу османске јавности. Размирице са обе стране биле су толике да је Сутон сумњао да оно неће

¹²³ О овоме видети: Коцић, *Венеција и хајдуци*, стр. 448.

¹²⁴ PRO, SP, 97/21, ф° 190' (Пера, 18. март 1705).

¹²⁵ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 264.

¹²⁶ PRO, SP, 97/21, ф° 204 (Пера, 2. август 1705).

¹²⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 188 (Пера, 21. мај 1705).

бити спроведено. Руси су желели границу на реци Буг, док је Порта инсистирала да она буде успостављена на Дњепру. Да би показали добру вољу Руси су у последњем моменту одустали од захтева за слободном пловидбом Црним морем.¹²⁸ Русија је била принуђена на компромис јер је била у рату са Шведском.¹²⁹ И поред спора око границе Петар I био је спреман да прекине са Портом једино уколико би се она отворено умешала у сукоб у Угарској, односно уколико нападне Аустрију. У сваком другом случају био је одлучан да се држи по страни. Руси су сумњали да ће Ахмед III бити уклоњен а на његово место доведен његов нећак дете од 7 година.¹³⁰

Упркос свим тешкоћама до краја 1705. разграничење са Русијом приведено је крају. Граница је утврђена између Буга и Дњепра. Овде је постојала могућност да се понови опција са *Triplex confinium*-ом између Османског царства, Аустрије и Венеције у Подгорју, јер је граница са Пољском ишла дуж Буга. Османска држава задржала је и део северне црноморске обале као комуникацију са Кримским канатом.¹³¹ Споразуми о разграничењу из 1704. и 1705. утемељени су на основу споразума из Цариграда од 13. јуна 1700. Они су потврдили губитак Азова и Таганрога, који су прешли у руке Русије. Створена је „неутрална област“ између ове територије и Крима, док је шири појас између Буга и Дњепра остао фактички на располагању Русима.¹³²

Шарл Фериол постао је медијатор у преговорима покренутим када је Ракоци преко емисара затражио поседовање Ердеља и Угарске, за шта је потврду настојао да добије од Ахмеда III. Велики везир и кубе-везири били су за то да се овај предлог прихвати. Шејх ул-ислам иступио је као опозиција, предложивши султану да сачека пре него што прихвати предлог, који би директно одвео у рат са Аустријом. Међу кубе-везирима, међутим, преовладао је став да им се пружи идеална прилика за повратак изгубљене територије.¹³³ Угарски побуњеници нису били задовољни Декларацијом коју им је Беч предложио. Због тога су тражили гаранцију Шведске, Пољске, Низоземске и Енглеске.¹³⁴ На крају је Беч прихватио примирје у трајању од два

¹²⁸ PRO, SP, 97/21, № 200 (Пера, 13. јули 1705).

¹²⁹ Велики северни рат (1700-1721)

¹³⁰ PRO, SP, 91 [State Papers Foreign, Russia] /4, № 190 (логор код Городна, 18/29. септембар 1705).

¹³¹ PRO, SP, 97/21, № 202 (Пера, 26. децембар 1705).

¹³² Жил Вејнстејн, „Балканске провинције (1606-1774)“, у: *Историја Османског царства*, стр. 378-379.

¹³³ PRO, SP, 97/21, № 208 (Цариград, 13. јануар 1706).

¹³⁴ Narcissus Luttrell, *A Brief Historical Relation of State Affairs from September 1678 to April 1714*, vol I-VI, London, 1857, VI, стр. 20 (писмо стигло у Лондон 26. фебруара 1706).

месеца. За то време планирао је да снабде провијантом и оружјем угрожена утврђења.¹³⁵ Крајем марта 1706. шејх ул-ислам протеран је у Брусу, док је за на његово место изабран Ибрахим-ефендија.¹³⁶

Убрзо затим уклоњен је Балтаџи Мехмед-паша (21. априла 1706) с положаја великог везира и постављен за беглербега Хиоса. Његова смена није била окрутна као претходне, већ се Порта према Мехмед-паши показала много блажом. Султан му је оставио сав новац, као и покретну имовину и намештај. На његово место изабран је Халил-паша (1706), миљеник свргнутог Мустафе II. У доби од 35 година иако без искуства у власти, како га је Сутон оценио, представљао је врло мудру особу.¹³⁷

Током Бечког рата Османско царство искусило је побуну Арапа, која је носила у себи изражене сепаратистичке тежње. Након што је сукоб окончан у провинцијама насељеним Арапима опстала је тежња за алијенацијом од Цариграда. Почетком 1701. иако се раније обавезала Персија је одбијала да врати Басру. Такође, исте године 15.000 Арапа напало је караван из Меке током његовог проласка кроз Сирију. Паша у Багдаду окупио је војску којом је кренуо на Арапе и успео да их порази, након чега су се они накратко примирили. У марту исте године из Исфахана је стигла делегација, која је предала кључеве Басре Порти.¹³⁸

У лето 1705. када је избила нова побуна, беглербегу Дамаска наређено је да окупи околне паше и крене на побуњенике. Њему је требало да се придружи и Осман-паша санџак-бег Јерусалима. Војска је кренула на Арапе у Харану два дана удаљеном од Дамаска, али је претрпела пораз. Након тога Порта је управу над Дамаском поверила Бајрамоглуу, војсковођи на гласу курдског порекла, надајући се да је он у стању да промени ситуацију у њену корист.¹³⁹ Почетком 1706. Арапи су успели поново да успоставе власт и над Басром.¹⁴⁰

Османску државу погодила је пошаст много опаснија од смене на водећим положајима. Појавила се куга, која је само у Цариграду однела преко 200.000 људи. У жеку епидемије Порта је наставила да врши ратне припреме на мору и на копну. У међувремену је умро велики везир, што је улило наде Ферииолу да ће следећи на том положају бити наклоњенији француским интересима. До тог времена

¹³⁵ Исто. стр. 30 (писмо стигло у Лондон 26. марта 1706).

¹³⁶ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 266.

¹³⁷ PRO, SP, 97/21, ф° 206 (Цариград, 6. април 1706).

¹³⁸ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 209.

¹³⁹ PRO, SP, 97/21, ф° 200 (Пера, 13. јул 1705).

¹⁴⁰ PRO, SP, 97/21, ф° 208' (Цариград, 13. јануар 1706).

Јосиф I (1705–1711) није послао писмо поводом ступања на власт,¹⁴¹ што је појачало неизвесност од могућег рата.

У Цариград је стигао Ракоцијев гласник Папај у пратњи барона Хорвата и десетак других особа. Одсео је у четврти Балат, у кући познатој као „ердељска палата“ где су одседали посланици из ове кнежевине током боравка у граду.¹⁴² Порта је, међутим, одбила да их прими јер је очекивала долазак посланика Јосифа I. Он је крајем јуна стигао у Цариград праћен величанственом пратњом. Добио је на уживање исту кућу као и Отинген током боравка у Цариграду. За разлику од њих, Фериол се показао предусретљивијим према Ракоцијевим посланицима, које је на љубазан начин примио у амбасади.

Османлије на граници са Аустријом одбијале су да њеној војсци продају намирнице. У исто време побуњеницима су допуштали у Босни да регрутују људе и набављају коње. До тада су они запосели цео Ердељ, изузев два утврђења, из којих још нису били протерани немачки гарнизони.¹⁴³ У Лондону су стекли утисак да је Порта одлучна да прекине са Бечом. Повереник кога је Ракоци послао у Цариград поделио је 80.000 дуката као поклон султану и везирима, за њихов пристанак да пошаљу војску у Угарску.¹⁴⁴

Техаја великог везира, за кога се поуздано знало да је наклонен миру, смењен је,¹⁴⁵ што је уверило дипломате у проратно опредељење људи око Ахмеда III. Из Венеције су у Лондон стигле вести да је задављен јер је од Ракоција примио поклоне да би саветовао султана да прекине мир са Јосифом II.¹⁴⁶ Убрзо потом прослављено је венчање братанице Ахмеда III, девојчице старе 6 година, и новог великог везира Чорлу Али-паше (1706-1710).¹⁴⁷ Његовим избором окончан је период напрасних и брзих смена на положају великог везира. Али-паша успео је да на овом положају остане 4 године и месец дана. Именовања која је иницирао довела су на чело државе људе њему одане, што је најавило увођење и реда у управи. Иста констатација односи се и на друге положаје, у првом реду капудан-пашу и главног дефтердара.¹⁴⁸ Тиме почиње

¹⁴¹ Luttrell, *A Brief Historical Relations*, VI, стр. 32 (писмо примљено у Лондон 2. априла 1706).

¹⁴² Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 267.

¹⁴³ Luttrell, *A Brief Historical Relations*, VI, стр. 122 (писмо примљено у Лондон 28. децембра 1706).

¹⁴⁴ Исто. стр. 126 (писмо примљено у Лондон 11. јануара 1707).

¹⁴⁵ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 267.

¹⁴⁶ Luttrell, *A Brief Historical Relations*, VI, стр. 120 (писмо примљено у Лондон 24. децембра 1706).

¹⁴⁷ Motrey, *Travels through Europe, Asia*, I, стр. 269.

¹⁴⁸ Мантран, „Османска држава у XVIII веку“, стр. 328.

доба стабилне владавине Ахмеда III, чиме је уједно завршен период колебања за и против мира који је обележио прве четири године његове владавине, условивши целокупан живот у османској држави.

Закључак

У раздобљу од 1703. до 1706. године Порта се наша суочена са решавањем низа проблема од којих је већина представљала наслеђе Великог турског рата. Њену моћ деловања ограничавале су лоше финансије, које су се постепено, али не и у довољној мери, опорављале. Међутим, „питање шпанског наслеђа“ увело је Европу у нови сукоб. Његову непосредну последицу представљала је и побуна у Угарској. Ово је навело француску дипломатију да делује како би Порту увукла у нови рат са Леополдом I. По методологији, као и практикованим средствима, између Шатонефа и Фериола готово да није било разлике. Њихово деловање представљало је традиционалну политику Версаја према Порти, који је подвлачио прагматизам као главни дискурс деловања. Остале дипломате акредитоване у Цариграду нису им на том пољу могле представљати озбиљну конкуренцију. Чињеницу да се у овом периоду Порта није одважила да подржи побуну у Угарској оправдају нерешени односи са Русијом, као и нова побуна у Арабији.

Dr. Marija Kocić

FACULTY OF PHILOSOPHY BELGRADE

WAVERING IN RELATIONS BETWEEN PORT AND EUROPE SINCE *EDIRNE EVENT* (1703) UNTIL ESTABLISHMENT OF STABLE RULE OF AHMED III (1706)

(Summary)

In the period between 1703 and 1706, the Port was faced with resolutions of series of questions, most of which were the legacy of The Great War. Its power to act was limited by bad finances that were recovering gradually, but insufficiently. However, the question of Spanish legacy launched Europe into a new conflict. Rebellion in Hungary was its immediate consequence. This led French

diplomacy to become involved in engaging the Port in a new war against the Habsburgs. According to methodology and practical means, there was almost no difference between Chateauneuf and Ferriol. Their actions represented traditional politics of Versailles towards the Port, which underlined pragmatism as the main course of action. Other diplomats could not represent serious competition in this field. The fact that, during the period analyzed here, the Port did not dare to openly lend a hand to rebels in Hungary, is justified by unresolved issues with Russia, as well as with a new upheaval in Arabia.